

Az együttműködés aránya fokozatosan csökken az adminisztrációban: 87-en élesen elzárkóznának ettől. Ami az egyház politizálását illeti, a nagy többség azt szeretné, hogy az egyházak ne vállaljanak politikai szerepet.

Az adatokból is kitűnik, hogy igény van az együttműködésre, egymás megismerésére. Azokra az oktatókra, tanárookra, akikben elindult a *HoM*-folyamat, csupán a megismerés módja vár. Nekik arra kell törekedniük, hogy megteremtsek a gyömölcsözés feltételeit.

Lukács Olga

Lukács Olga: *Közeledési lehetőségek az erdélyi egyházak gyakorlatában*
című doktori tézisének kiértékelése

A témaválasztás aktualitása, célja, kiindulási hipotézise és sajátosságai

A témaválasztás örökké aktuális. A közeledés éppúgy, mint a megbékélés, a keresztyén elhivatottság egyik alapeleme. Nemrég közvetlen közelünkben, a Jugoszlávia felbomlását követő katasztrófa során kellett megtapasztalnunk, hogy a feldolgozatlan közeli és távoli múlt milyen borzalmas pusztításhoz vezet a jelenben. Ahhoz, hogy Európa ma sikeresen tudja kezelni a hatalmas szociális kihívásokat, minden téren összefogásra és együttműködésre van szükség. Ezt az egyházak akkor segíthetik, ha maguk is példát adnak a közeledésre, vagy ha legalábbis mennél kevésbé akadályozzák azt. Ehhez a történelmi ellentétek feldolgozása és új kapcsolati formák keresése szükséges.

A disszertáció célja egyértelmű. A szerző az erdélyi egyházak közös történetének évszázadokon át ellenségeskedéshez vezető gócpontjait felkutatva kívánja vizsgálni a kapcsolat konszolidációjára irányuló nemzetközi, ökumenikus program hatékonyságát.

A történelmi krízispontok valamennyi érintett nézete szerint történő bemutatása, annak kölcsönös elfogadása, az egymás fájdalmában való kölcsönös részt vállalás közeledéshez vezet. Az EVT és a KEK Emlékek gyógyítása (Healing of Memories, HoM) elnevezésű projektje már más, hasonló problémákkal küzdő országokban sem volt eredménytelen, és feltételezhető, hogy az Erdélyben is jól alkalmazható.

A témafeldolgozás meghatározó szempontjai tisztázottak. A disszertáció részletesen kívánja feldolgozni a történelmi összefüggéseket, s ehhez a HoM-program szempontjait alkalmazza. A témafeldolgozás struktúrája meggyőző és logikus.

Néhány megjegyzés az egyes fejezetekhez

Már a *Bevezetés* mutatja, hogy a szerző objektivitásra törekszik: a magyarok krisztianizálása bizánci és nem római eredetű:

„A Szent Istvánról és koráról alkotott kép gyakran egyoldalúan tárgyalja a nyugati hatást, és kevésbé figyel azokra az adatokra, amelyek a keleti egyház és kultúra továbbélését mutatják a magyarok között.” (6. old.)

Mai családlelkigondozói szempontból, aminek akkor egyáltalán nem kellett szempontnak lennie, érdekes, hogy I. István bizánci hercegnőt választott feleségül fia, Imre számára, nevelőjeként viszont a görög műveltségben ugyan gazdag, de bencés kolostorban tanult Gellért püspököt hozatta el Velencéből. Feltehető, hogy ez kimeríti a konfesszionálisan vegyes házasság mai fogalmát. Ez a megjegyzés azért releváns itt, mert a HoM-projekt elméletében a családi gyökök is fontos tényezőként jelennek meg.

Az 1. fejezet az erdélyi keresztyén egyházak történetét dolgozza fel a reformáció koráig. Részletesen ismerteti, hogy a Kelet és Nyugat közötti geopolitikai helyzet mennyire meghatározó (volt?) a vallás és az egyház alakulására is. Megismertet azzal, hogy ez miként hatott az erdélyi katolikus egyházra a Magyar Királyság idején, és milyen feszültségekhez vezetett. A Magyar Királyság területén kezdetben nem volt egy kiváltságos román ortodox réteg, majd a ferrarai–firenzei zsinat után a királyság kissé nyitottabbá vált az ortodox főpapság iránt, bár őket továbbra is „szkizmatikusok”-nak titulálta. Bizonyos diszkriminatív titulusokkal ma is találkozunk...

A 2. fejezet a reformáció szellemiségét és az újabb egyházak létrejöttét taglalja. Az unitáriusokkal közösen nemcsak a katolicizmust támadták, hanem egymást is. Akárcsak Németországban, itt is az uralkodónak kellett hatalmi szóval elviselhetővé tenni a helyzetet. Nem biztos, hogy arra a korra is alkalmazható az a pszichoanalitikus vélemény, amit egy mai német szociálpszichiáter, H. E. Richter mond a keresztyénségről, nevezetesen azt, hogy kétezer év alatt sem sikerült túlnőnie a „pubertás civódásaikon”.

A 3. fejezet az Erdélyi Fejedelemség időszakába vezet. A főtémához kapcsolódóan, részletes beszámolót kapunk arról, hogy egyáltalán beszélhetünk-e itt egy olyan tervről, amely az ortodoxok megreformálását tűzte ki célul. A kálvinizmus fölénye egyértelmű akkor is, ha a 16. században már megszilárdult az erdélyi ortodox püspökség. A reformátusok hittérítési próbálkozásai általános értelemben kudarcnak bizonyultak. Egyik kutató szerint a magyar kálvinizmus túlságosan bonyolult, rideg és megvető vonásainak tudható be, hogy ezt elutasították mind a kevésbé művelt román papok, mind a világi emberek. Tény, hogy mai kategóriákban kifejezve a svájci-kálvini reformáció spiritualitása, más geokulturális hátterű, mint a román ortodox.

A 4. fejezet az erdélyi egyházi kapcsolatokat a Habsburg kormányzás és a felvilágosodás összefüggésében tárgyalja. A szerző megállapítja: hatalmuk stabilizálása érdekében a vallási tényezők hasznosításában látták a legkedvezőbb lehetőséget. A megszálló hatalom hivatalosan elismerte a görögkatolikus egyházat. Az erdélyi román ortodoxok ezzel új helyzetbe kerültek: a Habsburg birodalmi intézmények az erdélyi összrománságot az újonnan megalapított egyház híveinek tekintették.

Az 5. fejezet címe: *A 19. század kibívásai az egyházak együttélésében*. A szerző kiválóan summázza a liberalizmus és a vallás, illetve az egyházak kapcsolatát, amely ellen a kialakuló és irányelvében megerősödő új ortodoxia indított harcot:

„A liberalizmusnak nagy érdeme, hogy a modern ember számára is lehetővé tette az egyházhoz tartozást, de egyúttal kiszolgáltatta az egyházat a modern embernek. Nem az evangélium irányította az embert, hanem a liberális ember az evangéliumot. A liberalizmus bebizonyította, hogy a tradíció csak addig értékes, ameddig a múlt értékeit a jelenben is élük.”

Egyértelműek azok a tendenciák, amelyek mutatják, hogy a bécsi rendelkezések megingása után és az 1848. márciusi, Budapesten kivívott politikai szabadságokat igyekeznek követni. (Megjegyzés: 1873-ban egyesítették Pestet, Budát és Óbudát, előtte ezt a nevet nem ismerik. Amivel találkozni lehet: Pest-Buda.)

A 6. fejezet címe: *A 20. század, az ökumenikus mozgalmak intézményesedése*. A II. világháborúig kialakuló ökumenikus mozgalmak – talán először az egyháztörténet során – nem az állami felsőbbtség hatására, hanem az egyházak saját törekvései alapján indultak meg. Csak ezzel a feltétellel lehetett valóban elindulni abba az irányba, amelyet Söderblom a társadalomban megvalósuló, gyakorlati keresztyénségben jelölt ki.

Fontos lett volna részletesebben hallani a szerző véleményét arról, hogy ebben az ökumenikus ébredésben milyen súlyú befolyása volt a szociális ellentétek kiéleződésének, az egyre jobban teret nyerő nacionalizmusnak és fasizálódásnak. Szívesen olvastam volna részletesebben arról, hogy ugyanez elmondható-e a II. világháború utáni időszakra is. Ekkor csak a kelet-európai egyházak kerültek a politika befolyása alá, vagy esetleg a nyugatiak is? Nyugaton, más előjellel talán, de ugyanúgy megjelent a „politizáló egyház” képlete.

Az Egyházak Világtanácsához 1961-ben, az első ortodox egyházak között csatlakoztak a románok.

A 7. fejezet az erdélyi egyházak az új államkeretek közötti helyzetét vizsgálja. Egy új eleme, egy tertium comparationis jelenik meg: a nemzetközi ökumenizmus lesz az országon belüli ökumenizmus katalizátora. A kisebbségi lét miatt a katolikus egyház és a protestáns egyházak arra kényszerülnek, hogy együttműködjenek az oktatáspolitikai terén a felekezeti iskolák, a politikai jogok megszerzése és a kulturális identitás megőrzése érdekében.

A 8. fejezet ezt a címet viseli: *Healing of Memories (HoM) – Emlékek gyógyítása*. A projekt keretében 2004-től kezdődően 9 konferenciát tartottak Románia 9 történelmi régiójában. A folyamatban 16 teológiai kutató- és tanintézmény, 7 történelem és 2 szociológia kar vett részt. Bevontak 6 további intézményt, és több mint 300 munkatárs vett részt a szervezett műhelymunkákban és konferenciákon. A projekt szükségességére elegendő a szerző megállapítását idézni:

„Erdélyben nincs olyan népcsoport, amelyet ne értek volna komoly sérelmek a történelem folyamán. Az addig többségi nemzethez tartozó népek kisebbségi sorsra jutottak saját országukban.”

És ez súlyos traumákhoz vezetett. Érdekes lenne a történész eszközeivel is vizsgálni, hogy mennyiben áll kultúrtörténeti folyamatokra a mai traumakutatás

validáltnak tekinthető megállapítása: a traumák – mai felismeréseink szerint – 1/3-a irreparábilis károsodáshoz, 1/3-a múltó pszichés zavarhoz, 1/3-a a pszichikum megerősödéséhez vezet.

Ezzel a projekttel, ennek a folyamatnak a szervezésével és szakmai hozzájárulásával a sokrétű témához bizonyára nem túlzás annak megállapítása, hogy Lukács Olga beírta magát az erdélyi ökumenikus egyháztörténetbe. Csak kívánni és remélni lehet, hogy az érintett egyházak ennek tudatában is vannak és lesznek.

Néhány általános és pasztorálpszichológiai megjegyzés a HoM-projekthez

Az első, amin elgondolkodom, ez a megnevezése: Emlékek gyógyítása. Teológiailag roppant érdekes kérdés, a pszichiátriában és a szomatikus medicinában már nem kérdés, hogy az ember, de még a szakember sem gyógyít. Létfonságú, hogy minél eredményesebben teremtsük meg a gyógyulás feltételeit, de gyógyulni csak maga az élő képes.

Az erdélyi HoM-módszer mintája – Johnston McMaster munkamódszere – a következő:

„1. lépcső (rész): közös séta a történelemben; 2. lépcső (rész): osztozás mások fájdalmában; 3. lépcső (rész): felkészülés a közös jövőre.”

Ez a szakaszolás igencsak emlékeztet a klasszikus pszichoanalízis szakaszaira: emlékezni – újra átélni a korábban történeteket – változtatni. A pszichoanalízisből tudjuk, hogy az első két processzus mennyire kataritikus folyamat. Nem zárható ki, hogy a HoM emocionálisan is masszívan hathat az érintettekre. A nagyon mély lelki-konfesszionális sebek gyógyulását támogathatja a kölcsönös bocsánatkérés az egykor voltakért (az úgynevezett *Schuldbekentnis*). Talán ez a lehetőség az örök életű gyűlölet kompenzálására.

Végül, ami feltűnt nekem a konferenciaanyagok tanulmányozásánál: rengeteg a férfi, és alig vannak nők. Miért tűnt ez föl? Azért, mert ez a hatalmas projektmunka és ez a kiváló disszertáció egy nőnek, Lukács Olgának köszönhető. A véletlenekben nem hiszek, de abban igen, hogy a sebek ápolása igen előkelő helyet foglal el a genuin női tulajdonságok között.

Az utolsó, 9. fejezet – *Quo vadis? közös útkeresés és az együttélés kilátásai* – felmérés arról, hogy a különböző felekezetekhez tartozó hívek miként látják és értékelik egymást, hogyan kapcsolódnak egymáshoz, és mennyiben ismerik egymást. Már kifejtettem, nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy ez a disszertáció mennyire értékes munka. Ez a zárófejezet már önmagában is olyan fontos információ az erdélyi egyházak számára, amelynek saját értéke vetekszik az elméleti részek értékével. A megkérdezettek száma: 283. Nem tartom fontosnak, hogy ez mennyiben reprezentatív a felmérések szabályai szerint, de megerősíti azokat a benyomásainkat, amelyeket itt, a mesterképzés során szereztünk a hallgatók „ökumenikus lelkületéről”.

A vallás és nemzetiség összefonódása, ami itt bizonyított, kérdéseket vet fel, amelyekre most nem térek ki. Egymás nem ismerésének megdöbbentő adata, minimális más felekezetek istentiszteleti kultuszának az ismerete. Pedig, gondolom, a kis falvakban is van legalább két templom. Egyrészt nyilvánvaló a szorosabb, baráti kapcsolatokkal szembeni tartózkodóbb beállítottság, az egyház politizálásának elutasítása, másrészt jelentős az igény a szociálpolitikai és karitatív közös fellépés iránt. Már ez maga is majd egy újabb izgalmas tanulmány témája lehet. Nem vagyok kompetens ennek a felmérésnek részletes elemzésére – de arra igen, hogy megköszönjem ezt a munkát is a szerzőnek.

A *szakirodalom* jól válogatott, a 19 forráskiadvány, 6 levéltári forrás, 218 szakkönyv és 271 tanulmány, szakcikk feldolgozása pedig alapos, és ismeri, használja a nemzetközi szakirodalom vonatkozó fő műveit.

A *dolgozat nyelvezete és fogalomhasználata* megfelel a tudományos értékezők követelményeinek. Szerzője jó érzékkel és mértékletesen használja az idegen nyelvű terminus technikusokat, és él a személyes kritikai állásfoglalás lehetőségével.

Ajánlások

A szerző utólag úgy értékeli saját munkáját, hogy a történelmi részben éle-
sebben, hangsúlyozottabban lehetett volna bemutatni az eltérő látásmódokat,
véleményeket. Észrevételét támogatom, de ennek úgy kellene megtörténnie,
hogy az ne veszélyeztesse az „emlékek gyógyulását”.

Javasolom a HoM módszerének problémaorientáltabb bemutatását, és annak
ismertetését is, hogy milyen nehézségekkel, kritikával jár bevezetése, és az ho-
gyan kezelhető. Fontos lenne a HoM gyülekezeti alkalmazhatóságának a bemu-
tatása is, s ebben a vonatkozásban milyen kompetenciákra van szüksége a lel-
készeknek, a presbitériumnak.

Összegzés: Lukács Olga doktori értekezése tartalmi és formai szempontból
hiánytalanul megfelel a tudományos követelményeknek. A disszertáció hiány-
pótlóan gazdagítja az erdélyi teológiai szakirodalmat, és értékes adalék az euró-
pai ökumenikus kutatáshoz is.

A szerzőre és munkájára, további tudományos tevékenységére Isten áldását
kívánom, a disszertációt – annak sikeres megvédése esetén – feltétel nélkül el-
fogadásra javasolom.

dr. theol. dr. h. c. Hézsér Gábor